

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

พระสงฆ์นอกจากเป็นพระรัตนตรัยแล้ว ยังมีความสำคัญอยู่ 2 ประการ ได้แก่ ความสำคัญในฐานะเป็นชุมชนในอุดมคติ หรือ ชุมชนตัวอย่าง เช่น เป็นชุมชนพึ่งพัตถุน้อย มีชีวิตเรียบง่าย พึ่งปัจจัยสี่เท่าที่จำเป็น เป็นชุมชนมีระเบียบวินัย มีระเบียบวินัยเคร่งครัดคือศีล ฝึกใจให้สงบ เพื่อเป็นแบบอย่าง เป็นชุมชนที่มีอิสระทั้งกายและใจ ไม่ขึ้นอยู่กับระบบต่างๆ ในสังคมส่วนใหญ่ ไม่วุ่นวายกับสถาบันต่างๆ มีความเป็นอยู่ของตนเอง จิตใจอิสระไม่ถูกกิเลสครอบงำ เป็นชุมชนที่มุ่งทำประโยชน์แก่สังคม เผยแผ่ศาสนา ทำประโยชน์แก่ทุกคนโดยเสมอกัน และมีความสำคัญในฐานะเป็นบุคคลตัวอย่าง เช่น ละสิ่งที่พึงละได้ เช่น ละพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ควรสมัยก่อนบวช เช่น ดื่มสุรา เจริญสิ่งที่ควรเจริญ คือ พัฒนาตนให้สูงขึ้นด้วยคุณธรรม มีการปฏิบัติ ๔ ประการ คือ ปฏิบัติดี (สุปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด หมายถึงเอาการปฏิบัติตนของโสดาบัน ปฏิบัติตรง (อุชุปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติตรงตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด หมายถึงเอาการปฏิบัติตนของสัททาคามี ปฏิบัติเพื่อแจ้ง (ญานูปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งซึ่งสภาวะธรรมทั้งหลาย เพื่อคลายกิเลส หมายถึงเอาการปฏิบัติตนของอนาคามี ปฏิบัติชอบยิ่ง (สามิจิปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์จนละกิเลสได้สิ้นเชิง ตัดวงจรสังสารวัฏ หมายถึงเอาการปฏิบัติตนของพระอรหันต์ ทั้งนี้ เพื่อเป็นตัวอย่างของการประพฤติ ปฏิบัติ

แต่ในขณะที่เดียวกัน เมื่ออยู่ในสังคมส่วนรวม พระสงฆ์ย่อมต้องมีบทบาท เพื่อเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ โดยเฉพาะบทบาททางการเมือง ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมทางการเมือง ที่มุ่งให้พระสงฆ์เป็นเพียงที่ปรึกษาทางด้านจิตใจ มุ่งอบรมสั่งสอนให้คนเรารู้จักละวาง ละทิ้งในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ โดยปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย” : กรณีศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่ เป็นการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับ ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็นและทัศนคติของพระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่เกี่ยวกับ ศาสนา พุทธ และการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นต้นแบบของวัฒนธรรมไทย ควรมีบทบาทอย่างไรต่อการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอ การสรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย” กรณีศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงหลวง จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยในจังหวัดนครราชสีมาว่าทำอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และศึกษาปัญหา/อุปสรรคในการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยของพระสงฆ์

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกต การวิจัยทางเอกสาร และการสัมภาษณ์ ตามแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสจำนวนทั้งสิ้น 661 รูป แต่คัดเลือกมาเพียง 15 รูป โดยวิธีเจาะจง

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูล จึงใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาและวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไป โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแจกแจงและจัดเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดวิจัย แล้วนำมาจัดระบบ ร่วมกับข้อมูลข้อมูลจากเอกสารเพื่อทำการวิเคราะห์โดยการพรรณนาวิเคราะห์

1.3 ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยที่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดที่ได้ตั้งไว้ครบทุกประการ โดยผลการศึกษาที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิด มีข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในแต่ละหัวข้อดังนี้

1.3.1 ประเด็นที่หนึ่ง ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ผลการศึกษาที่บ่งบอกว่า ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ มีประโยชน์ต่อการมีบทบาทในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย คือ ความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมและวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แล้วนำมาบูรณาการเข้าด้วยกันจนกลายเป็นวิธีการเทศนา อบรมสั่งสอน ที่ทำให้วัยรุ่นหรือคนสมัยใหม่ที่ไม่ค่อยเข้าใจในหลักธรรมที่เป็นภาษาบาลี-สันสกฤต มีความเข้าใจ และสนใจในหลักคำสอนมากขึ้น เนื่องจากอ่านง่าย และเข้าใจง่ายเพราะเหมือนหลักปรัชญา มากกว่าหลักคำสอนที่มีแต่ภาษาบาลี-สันสกฤต ซึ่งคนสมัยใหม่ไม่คุ้นเคยกับภาษาดังกล่าว

นอกจากนี้ระดับการศึกษาของพระสงฆ์ ทำให้สามารถที่จะเข้าใจในหลักธรรมะ และการเมืองได้ง่าย รวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นที่อยู่ในกรอบของพระสงฆ์ แต่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในหลักธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการให้เข้ากับการเมืองได้อย่างแท้จริง

ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นอีกว่า ระยะเวลาการครองพรยาวนานๆ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทอย่างสูงในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในลักษณะเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของคนในจังหวัด เป็นที่เลื่อมใสเชื่อถือและศรัทธา โดยเฉพาะการวางตนอย่างเหมาะสม เมื่อครองตนอยู่ในสมณะเพศเป็นเวลานาน แม้มีการเมืองท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่บ้าง ในฐานะที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในชนบท ก็ยังทำหน้าที่เพียงการเตือนสติให้นักการเมืองท้องถิ่นที่เข้ามากราบสักการะและขอพรให้พึงใช้ชีวิตในทางการเมืองด้วยความไม่ประมาท

นอกจากนี้ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า อายุ ไม่มีผลต่อการมีความรู้ ความสนใจในเรื่องการเมือง ความสนใจในเรื่องการเมืองเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคล แต่การครองสมณะเพศนานๆ และการให้ศึกษาพระธรรมอย่างลึกซึ้ง ทำให้รู้สึกว่าการเมืองเป็นเรื่องของผลประโยชน์และอำนาจ ทำให้เกิดการลุ่มหลง เกิดกิเลส ตัณหา จนกลายเป็นปัญหาที่ไม่สามารถที่จะแก้ได้ นอกจากแก้ที่ตัวบุคคลให้มีจิตสำนึกเท่านั้น เพราะปัญหาการเมืองทุกวันนี้ เกิดจากตัวบุคคลที่มีกิเลส ตัณหา ที่มีได้มีการขัดเกลากล่อมเกลามาให้รู้สำนึกในด้านคุณธรรม จริยธรรม

1.3.2 ประเด็นที่สอง ความรู้และความเข้าใจในด้านพุทธศาสนาและการเมือง โดยทั่วไป

ผลการศึกษาที่บ่งบอกว่า พระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่มีความรู้ ความเข้าใจในด้านพุทธศาสนาและการเมือง เป็นอย่างดี คือสามารถอธิบายประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาได้อย่างละเอียดและการอธิบายถึงแก่นแท้ของคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงว่าพระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม จะต้องศึกษาธรรมะอย่างมากมาย ควบคู่กับการศึกษาทางโลก เพื่อให้เท่าทันกับสภาพเหตุการณ์ของสังคมไทย ส่วนความรู้ในทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะรู้หลักปรัชญา หลักการ หลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ใช้พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครอง เช่น หลักธรรมาธิปไตย และจากการสังเกตระดับการศึกษาของพระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่จะพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่มักจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสูงกว่าระดับปริญญาตรีหลายคน จึงมีความรู้ความเข้าใจทั้งในด้านพุทธศาสนาและการเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ให้เข้ากับเป็นแนวทางประชาธิปไตย มีหลายสิ่งหลายประการที่ตรงกับลักษณะของประชาธิปไตยซึ่งเน้นที่ตัวปัจเจกบุคคล พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เริ่มต้นจากตัวบุคคล ที่มีทั้งอิสรภาพและเสรีภาพในการกระทำ หรือไม่กระทำ พระสงฆ์เหล่านี้มีปณิธานที่จะเป็นผู้สอน

ธรรมะให้กับประชาชนในจังหวัดกระบี่และจังหวัดอื่นๆ เพื่อเป็นการค้าชูพระศาสนาให้อยู่รอดจากสังคมที่มีแต่ความแตกแยกและเสื่อมโทรม

1.3.3 ประเด็นที่สาม ทศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ส่วนในเรื่องทศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่ มีทศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปในทางบวก โดยในผลของการศึกษานั้น ผู้วิจัยได้สรุปและแบ่งกลุ่มเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก มองว่าการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางสังคมไทย เพราะสังคมไทยตั้งแต่อดีต ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ เป็นผู้นำทั้งทางการเมืองและปกครอง เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบความเป็นอยู่ของประชาชน โดยใช้หลักธรรม เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการปกครอง หลักธรรมที่ใช้ในการปกครองประชาชน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 อคติ 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 ทศพิธราชธรรม บาริ 6 เป็นต้น นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังได้มีการกระจายอำนาจให้ขุนนางหรือเสนาบดีที่อยู่ในชนบทหรือนอกเมือง คอยดูแลประชาชนที่อยู่บริเวณนอกเขตปริมณฑลของเมืองหลวง และเป็นທີ່ทราบดีว่า ลักษณะสังคมไทยที่เป็นระบบศักดินา นายพึ่งบ่าว บ่าวพึ่งนาย โดยมีการแลกเปลี่ยน ตอบแทนซึ่งกันและกัน นายตอบแทนบ่าวหรือไพร่ ด้วยการให้ความคุ้มครอง อำนาจความสะดวกในเรื่องบริการต่างๆ จนทำให้เกิดคำว่า Free rider หรือพวกอภิสิทธิ์ และ ไพร่หรือบ่าวก็ตอบแทนนายด้วยแรงงาน สิ่งของหรือเงินทอง จนเป็นที่มาของคำว่า “ส่วย” และในที่สุด ปัญหาการพึ่งพาเหล่านี้จึงกลายเป็นการทุจริตคอร์รัปชัน ขึ้นในวงการทางการเมือง และวงการข้าราชการ

แต่หลังจากที่ประเทศไทยต้องประสบกับการล่าอาณานิคมของพวกยุโรปตะวันตก ทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัวให้เข้ากับพวกอารยชน ที่ถือว่าเป็นพวกที่เจริญแล้ว ด้วยการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่ว่าจะเรื่องการแต่งกาย การกิน การอยู่ การศึกษา โดยมีการส่งคนไทยไปเรียนในต่างประเทศ เพื่อไปดูความศิวิไลซ์รุ่งเรืองของประเทศของเขา เพื่อนำมาปรับปรุง พัฒนาประเทศไทย ให้มีความเจริญในด้านอารยธรรมเทียบเท่าพวกตะวันตก โดยเฉพาะในเรื่องการเมืองการปกครอง ที่คนซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศที่เป็นแม่แบบแห่งประชาธิปไตย ได้นำมาเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองในประเทศ แต่ต้องประสบปัญหา เพราะการเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน คนไทยรับมาโดยไม่มีการปรับปรุงหรือประยุกต์ให้เข้ากับสังคมไทย คนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยต้องการให้ประเทศมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่มีประชาชนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่รู้จักคำว่า การเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพราะประชาชนเหล่านั้นเคยชินกับการเมืองในลักษณะพ่อปกครองลูก มีคนหยิบยื่นความช่วยเหลือ หรือ คิดให้เสร็จ ประกอบโอกาสในการศึกษามีน้อย เป็นคนยากจนเสียส่วนใหญ่ของสังคม ทำให้

เป็นช่องทางที่ทำให้การทุจริตคอร์รัปชันขึ้นทั้งในวงการทางการเมือง และวงการข้าราชการ และปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าเกิดจากตัวบุคคลที่ค้อยอวิชา หรือเกิดจากความไม่รู้ในทางศาสนา แม้ในทางโลกจะรู้และเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการเมืองในระบบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี แต่เพราะมนุษย์ซึ่งยังอยู่ในสังสารวัฏไม่สามารถตัดขาดจากกิเลส ตัณหา ความโลภโมโทสันได้ จึงเป็นต้นเหตุของเกิดทุกข์ ซึ่งความคิดเห็นของกลุ่มที่สองที่มองว่าการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยเป็นการเอาหลักทฤษฎีของชาติตะวันตกมาใช้เท่านั้น โดยนำโครงสร้างทางการเมือง ที่ประกอบไปด้วย 3 อำนาจ ได้แก่ อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ มาคานหรือถ่วงดุลกันและมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศเท่านั้น ขณะเดียวกัน โครงสร้างทางการเมืองก็เปลี่ยนจากพระมหากษัตริย์เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย กลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ได้นำมาใช้หรือส่งเสริมให้คนในสังคมยึดถือปฏิบัติ

ในขณะที่ผลการศึกษามองประเด็นความคิดเห็นและทัศนคติทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของกลุ่มที่สาม ไม่ต้องการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นใดๆ เพราะเกรงว่าจะกระทบต่อการเป็นผู้นำในชุมชนในด้านศูนย์รวมจิตใจ และศูนย์รวมด้านกิจกรรมทางศาสนา เพราะกลุ่มตัวอย่างที่ไม่แสดงความคิดเห็นในทางการเมือง ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของอวาตที่อยู่นอกเขตความเจริญ มีลูกศิษย์หรือผู้เลื่อมใสศรัทธาเป็นนักการเมืองท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่นั้น แต่มีทัศนคติและความคิดเห็นในทางการเมืองว่า ปัญหาทุกวันนี้เกิดจากตัวบุคคลทั้งนั้น โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นนักการเมือง ที่ชอบทำอะไรเป็นการเมือง และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ ต้องปฏิบัติตามศีลของพระสงฆ์ 227 ข้อ และมองว่า การเมืองไม่ใช่กิจของสงฆ์ แม้ธรรมะกับการเมืองจะแยกออกจากกันไม่ได้ ก็เป็นเรื่องของบุคคลโดยเฉพาะนักการเมืองที่ไม่สามารถนำหลักธรรมไปปฏิบัติให้เกิดความสันติสุขขึ้นในสังคม และได้ยกตัวอย่างของพระรักเกียรติ สุขขณะ ที่ในอดีต เป็นถึงรัฐมนตรี แต่ต้องมาถูกจับกุมและถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำด้วยข้อทุจริตคอร์รัปชัน เหตุเพราะ กิเลส ตัณหา ความลุ่มหลง มัวเมาในอำนาจ และในที่สุดเมื่อถูกปล่อยตัวก็เข้าบวชเป็นพระไปตลอดชีวิต ออกเทศนาอบรมสั่งสอน เอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองไปเล่าให้ผู้ฟังธรรมรับฟัง และท่านก็สรุปว่า ถ้าท่านรู้หลักธรรม คงไม่เกิดปัญหานี้กับท่าน เป็นตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้รับฟังจากท่านเมื่อได้พูดคุยกัน

1.3.4 ประเด็นที่สี่ บทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ในประเด็นนี้ ได้มีการแยกบทบาทของพระสงฆ์ออกเป็น 2 บทบาท คือ บทบาทอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แม้พระสงฆ์จะมีบทบาทในฐานะเป็นพระนักเทศน์ นักอบรม นักสั่งสอนใดๆ ก็ตาม การเทศนาก็มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถจะวิจารณ์การเมืองในขณะที่ออกเทศนานั้นได้โดยตรง แต่มักจะยกตัวอย่างเป็นกรณีขึ้นมาพูด แล้วใช้ธรรมะเข้าสอดแทรกถึงปัญหานั้นๆ

บทบาทอย่างเป็นทางการ นั้น ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าวิธีการที่ใช้ในการเข้าไปเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง นั้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่ ยังคงใช้วิธีการ ในการเทศนา การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และการฝึกให้นั่งปฏิบัติธรรม ส่วนกลุ่มบุคคลที่กลุ่มตัวอย่างเข้าไป เทศนา สั่งสอนและเข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วย 4 กลุ่ม คือ 1) คณะครู-อาจารย์ และนักเรียน 2) ข้าราชการ/นักการเมืองท้องถิ่น 3) ประชาชนทั่วไป และ 4) พระสงฆ์และสามเณร ลักษณะการเทศนา เป็นการหยิบยกตัวอย่างของปัญหาที่ผู้ฟังเคยได้ยิน ได้ฟังมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางการเมือง ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ แล้วจึงอธิบายเหตุและผลโดยใช้หลักธรรมะเข้าไปประยุกต์ เพื่อทำให้เกิดเห็นภาพ ส่วนระยะเวลาในเทศนา อบรมสั่งสอนนั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมทั้งของทางวัด ของทางราชการ นอกจากนี้ก็ยังมีการสอนในโรงเรียนพุทธศาสนาสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ การจัดทำเอกสารธรรมขนาดเล็กสำหรับแจกจ่ายให้ฆราวาสที่สนใจ และการเทศนาธรรมผ่านรายการวิทยุชุมชนในจังหวัดกระบี่

จากการสังเกตของผู้วิจัย การเทศนาของพระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมักจะหยิบยกหัวข้อสั้นๆ กระชับ แต่ได้ใจความขึ้นมากล่าวนำ แล้วก็อธิบายที่มาเหตุและผล ซึ่งทำให้น่าสนใจและติดตามฟัง เช่น พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปฐมบรมราชโองการ สุภายิต คำพึงเพย

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า น้ำเสียงการเทศนา การทอดจังหวะการพูด ลีลาการเทศนาที่ไม่เป็นแบบโบราณ แต่แทรกความสนุก สนาน ผสมผสานกับสำเนียงของคนภาคใต้ และภาคกลางสลับกัน จึงทำให้การเทศนาเป็นที่สนใจของผู้รับฟัง

2. การอภิปรายผล

เป็นที่ทราบกันดีว่า ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตมา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทอย่างมากต่อการบริหารบ้านเมือง เนื่องจากต้องเป็นผู้คอยเตือน คอยกระตุ้นจิตสำนึกของการเป็นผู้นำที่ดีให้กับผู้นำทางการเมืองการปกครอง ต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น พระสงฆ์ได้ลดบทบาทของตนเองลงไปมาก ขณะเดียวกันก็ถูกจำกัดสิทธิในฐานะประชากรของประเทศ ด้วยเหตุว่าพระสงฆ์จะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวเรื่องทางโลก ทั้งๆ ที่จริงแล้ว เรื่องทางโลก ทำให้พุทธศาสนาต้องเข้า

เกี่ยวข้องกับในฐานะผู้คอยจู้จี้ คอยกระตุ้นจิตสำนึกในด้านดี ให้เกิดแก่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นประชาชน คนยากจน คนรวย นักการเมือง หรือผู้นำในด้านต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงในสังคม แล้วกลายเป็นวิกฤตจนยากที่จะแก้ไข

การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ กลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์เนื้อหาพร้อมกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยมีการตรวจสอบและเลือกสรรเนื้อหา และตัดส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องออก เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบกับผู้ให้สัมภาษณ์ มีการจัดเรียงลำดับและจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อง่ายต่อการวิเคราะห์และสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างครบถ้วน

ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Description analysis) เพื่อค้นหาบทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยว่า พระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่มีความรู้ ความเข้าใจ มีความคิดเห็นและทัศนคติอย่างไรการเมืองในระบบประชาธิปไตยไทย ในฐานะที่เป็นต้นแบบของวัฒนธรรมไทยจะมีบทบาทอย่างไรต่อการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย

ในการค้นหาคำตอบจากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 15 ตัวอย่าง โดยแยกตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิด ได้ครอบคลุมถึงสิ่งที่ต้องการศึกษา 4 ประเด็น คือ

ประเด็นที่หนึ่ง ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

ประเด็นที่สอง ความรู้และความเข้าใจในด้านพุทธศาสนาและการเมืองโดยทั่วไป

ประเด็นที่สาม ทัศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบบประชาธิปไตย

ประเด็นที่สี่ บทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ประเด็นที่หนึ่ง ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง เช่น อายุ การศึกษา ระยะเวลาในการครองพรหม ตำแหน่งสูงสุดทางสงฆ์ เพื่อนำไปวิเคราะห์ร่วมกับประเด็นที่สอง ประเด็นที่สามและประเด็นที่สี่ และจากการสัมภาษณ์และสังเกต พบว่า พระสงฆ์ที่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีขึ้นไป และมีอายุไม่ถึง 60 ปี ส่วนใหญ่จะมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง และการเมืองของไทย เป็นอย่างดี ส่วนการศึกษาทางธรรม และระยะเวลาในการครองพรหมไม่มีผลต่อการมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง และการเมืองของไทย ยิ่งครองพรหมนานและศึกษาพระธรรมมาก ยิ่งมีความเบื่อหน่ายต่อการเมือง ส่วนตำแหน่งทางสงฆ์ ยังมีตำแหน่งสูงยิ่งต้องมีความรู้ครอบคลุมทุกเรื่อง และต้องพูดคุยกับญาติโยมได้ทุกเรื่อง แต่ไม่ลงลึกในรายละเอียด ส่วนความสนใจทางการเมืองเป็นเรื่องส่วนตัวเฉพาะบุคคล

ผลการศึกษา ในประเด็นเรื่องข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง การครองพรชานานเท่าไร? จบการศึกษาในระดับใดทั้งทางโลกและทางธรรม รวมทั้งอายุ มีผลอย่างมากต่อการเข้าไปมีบทบาทในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย เพราะพระสงฆ์ที่ครองพรชานาน มีการศึกษาสูงพอสมควร มีประสบการณ์และปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอย่างดีงาม มักเป็นที่เชื่อถือ เคารพศรัทธาของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จริยา จัตุพร (2554, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง “ บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของ พระมหาไพเราะ จิตลีโล (ดร.กฤษณา) ที่พบว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ทั้งทางโลกและทางธรรม ในขณะที่พระสงฆ์ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย พระสงฆ์ โดยเฉพาะพระมหาไพเราะ จิตลีโล (ดร.กฤษณา) เป็นผู้มีความสามารถในการเป็นผู้นำด้านการบริหาร การช่วยเหลือสังคมเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก จากพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่ทรงต้องการให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองถาวร จึงได้ทรงวางแผนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา บำรุงส่งเสริมการศึกษาของชาติ พระองค์ได้มอบหมายให้ มหาเถรสมาคม มีอำนาจในการบริหารและปกครองพระสงฆ์ จนถึงระดับสูงสุดและให้การบำรุงการศึกษาแก่พระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับ บ้าน วัด โรงเรียนหรือรัฐบาล (บ-ว-ร) จนถึงปัจจุบัน ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารและการค้าไร้พรมแดน เทคโนโลยีอันทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อสังคมไทยในทุกๆ ด้าน พระสงฆ์ไทยจึงต้องมีการศึกษาสูงขึ้นเพื่อให้ทันต่อสังคมยุคใหม่และต้องมีบทบาทอย่างกว้างขวางในการช่วยเหลือสังเคราะห์สังคมมากขึ้น

ประเด็นที่สอง ความรู้และความเข้าใจในด้านพุทธศาสนาและการเมืองโดยทั่วไป
โดยพิจารณาว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 15 ตัวอย่าง มีความรู้ ความเข้าใจในด้านพุทธศาสนาและการเมืองทั่วไปเพียงไร

ผลการศึกษาในประเด็นเรื่องความรู้ ความเข้าใจด้านพุทธศาสนา พบว่า พระสงฆ์ทุกรูปมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องพุทธประวัติของพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยการศึกษาจากพระธรรมและจากหนังสือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป สามารถที่จะนำความรู้เกี่ยวพุทธศาสนาและการเมืองมา วิเคราะห์ เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่างๆ จากสภาพแวดล้อมและสามารถนำหลักคำสอนของพุทธศาสนาไปบูรณาการ ให้เข้ากับหลักการทางการเมืองเพื่อนำไปเป็นแนวปฏิบัติได้ โดยท่านได้ยกตัวอย่างว่าท่านใช้ความรู้เรื่องการเมืองในปัจจุบันมาบูรณาการกับธรรมะหรือหลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยใช้ **หลักอริยสัจสี่** นั่นคือ คว้าผลของความทุกข์เกิดจากอะไร หรือมีเหตุจากอะไร เมื่อรู้ว่าเหตุของความทุกข์เกิดจากอะไร ควรที่จะศึกษาและหาทางแก้ไขเพื่อให้พ้นทุกข์ โดยท่านได้อธิบายว่า ทุกข์ ก็คืออุปาทานขั้น หรือขั้น 5 เป็น

สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น

กลุ่มตัวอย่างได้อธิบายเพิ่มเติมถึงเรื่องทุกข์ว่า ธรรมที่ควรรู้ มีดังนี้ โลกธรรม 8 เป็นสิ่งที่อธิบายถึง เรื่องธรรมดาของโลกที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ หรือสิ่งที่ครอบงำมนุษย์ 8 ประการ มีสาระสำคัญที่สรุปได้ดังนี้

โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ (มนุษย์พอใจ)

1. ได้ลาภ
2. ได้ยศ
3. มีสรรเสริญ
4. มีสุข

โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ (มนุษย์พอใจ)

1. เสื่อมลาภ
2. เสื่อมยศ
3. มินินทา

สมุทัย เป็นเหตุแห่งทุกข์ เพราะอวิชชา ผู้คนจึงไม่สามารถเห็นความจริงของชีวิต พวกเขาตกอยู่ในเปลวเพลิงแห่งตัณหา ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความเศร้า โศก ความวิตกกังวล ความกลัว และความผิดหวัง

นิโรธ ได้แก่ ความดับทุกข์ การเข้าใจความจริงของชีวิตนำไปสู่การดับความเศร้า โศกทั้งมวล อันยังให้เกิดความสงบและความเบิกบาน

ส่วนมรรค เป็น หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ อันได้แก่ อริยมรรค 8 ซึ่งได้รับการหล่อ เลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อย ให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวลอันจะนำไปสู่ความสันติและ ความเบิกบาน พระพุทธองค์ได้ทรงเมตตานำทางพวกเราไปตามหนทางแห่งความรู้แจ้งนี้ ธรรมที่ควรเจริญ มีดังนี้

ปาปณิกธรรม 3 เป็นคุณสมบัติของพ่อค้าแม่ค้าที่ดี หรือหลักการค้าขายให้ประสบผลสำเร็จ มี 3 ประการ ดังนี้

1. ตาคี (จักขุมา) คือ รู้ลักษณะของสินค้าที่ดีมีคุณภาพ รู้ต้นทุน กำหนดราคาขายและคำนวณผลกำไรได้ถูกต้อง
2. ชำนาญธุรกิจ (วิญญู) คือ รู้จักแหล่งซื้อขายสินค้า รู้ความเคลื่อนไหวของตลาด และรู้ถึงรสนิยมความชอบและความต้องการของผู้บริโภค

3. มีเงินทุน (นิสยสัมปันโน) คือ รู้จักแหล่งกู้เงินมาลงทุนเพื่อมีเงินทุนหมุนเวียน และได้รับความไว้วางใจจากนายทุนเงินกู้

อภิธานิยธรรม 7 แปลว่า ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม หรือหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สรุปได้ดังนี้

1. หมั่นประชุมเป็นเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงในการประชุม มาประชุม เลิกประชุม และทำภารกิจอื่นๆ ให้พร้อมกัน

3. ไม่บัญญัติสิ่งใหม่ๆ ตามอำเภอใจ โดยผิดหลักการเดิมที่หมู่คณะวางไว้
4. เคารพนับถือผู้มีอาวุโส และรับฟังคำแนะนำจากท่าน
5. ไม่ข่มเหงหรือล่วงเกินสตรี
6. เคารพสักการะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และรูปเคารพต่างๆ
7. ให้ความคุ้มครองพระสงฆ์ผู้ทรงศีลและนักบวชอื่นๆ ให้อยู่ในชุมชนอย่างปลอดภัย

โศกอาทิยะ 5 เป็น หลักธรรมที่สอนเกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ หรือแนวทางในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ (ทรัพย์สิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค) มี 5 ประการ ดังนี้

1. ใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงดูตนเอง บิดามารดา และครอบครัว ให้อยู่ดีมีสุข
2. ใช้จ่ายเพื่อบำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมงานเป็นครั้งคราว
3. ใช้จ่ายเพื่อป้องกันภัยอันตราย หรือเก็บออมไว้ยามเจ็บไข้ได้ป่วย
4. ใช้จ่ายเพื่อทำพลี 5 อย่าง คือ สงเคราะห์ญาติ, ต้อนรับแขก, บำรุงราชการ (เสียดาษิ), บำรุงเทวดา (สังคีตคีติธิตามประเพณีของสังคม) และทำนุบำรุงให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว
5. ใช้จ่ายเพื่ออุปถัมภ์บำรุงนักบวช พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล และกิจการพระศาสนา

อริยวัฑฒิ 5 เป็นหลักปฏิบัติที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามหรือความเป็นอารยชน หรือความเป็นคนดีในอุดมคติ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ประการ ดังนี้

1. ศรัทธา (งอกงามด้วยศรัทธา) หมายถึง มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยปัญญาและเหตุผล เช่น เชื่อว่าบุญบาปมีจริง เชื่อในผลของกรรม และเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

2. ศิล (งอกงามด้วยศีล) หมายถึง รักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ ในทางปฏิบัติคือการรักษาศีล 5 หรือ ศีล 8 ของชาวพุทธทั่วไป

3. สุตะ (งอกงามด้วยสุตะ) หมายถึง ความรู้ที่ได้ยินได้ฟัง หรือการศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยการฟังซึ่งรวมถึงการอ่านหนังสือและใช้สื่อเทคโนโลยีต่างๆ ในการแสวงหาความรู้อีกด้วย

4. จาคะ (งอกงามด้วยจาคะ) หมายถึง รู้จักเสียสละแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่น

5. ปัญญา (งอกงามด้วยปัญญา) หมายถึง มีความรู้อย่างกว้างขวาง รู้ชัดเจน และรู้จริง เป็นความรู้ทั้งในวิชาชีพ วิชาสามัญ หรือรู้เท่าทันโลก

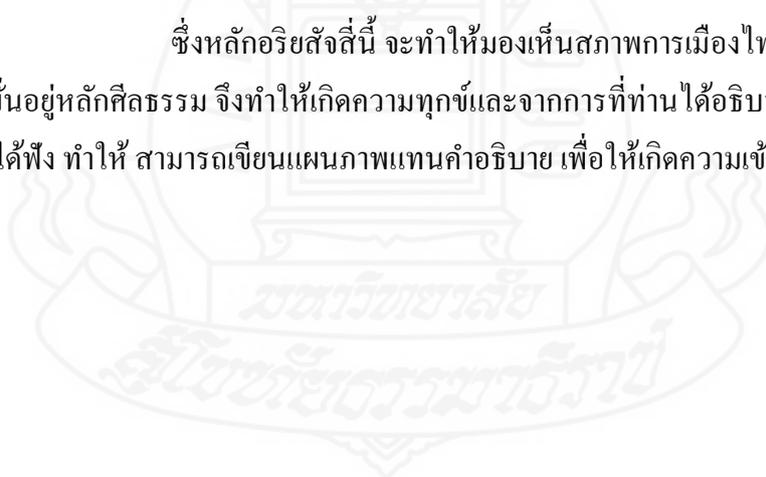
ทฤษฎีมิกัดผลประโยชน์ เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักปฏิบัติที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่บุคคลมี 4 ประการ คือ

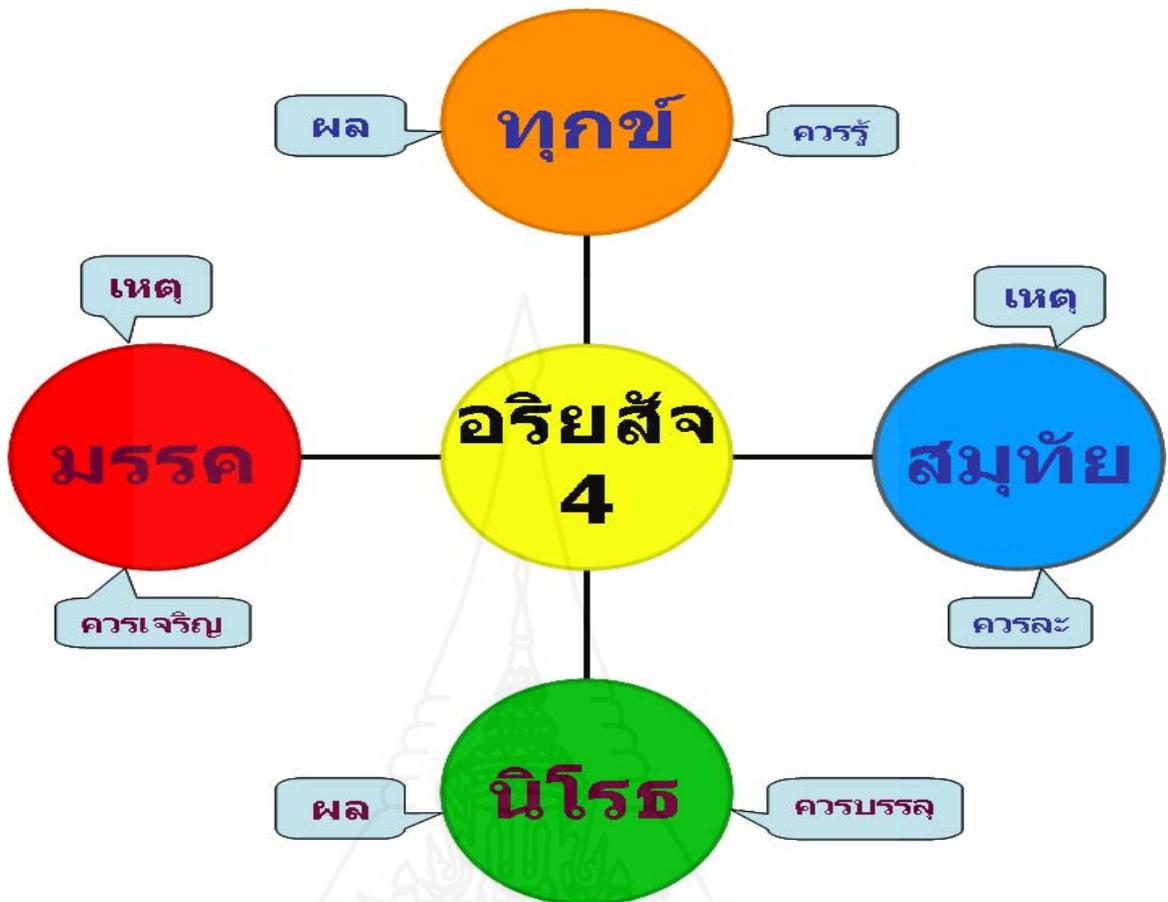
1. ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) มีความขยันหมั่นเพียรในกิจการงาน
2. การเก็บรักษา (อารักขาสัมปทา) หรือประหยัด ใช้จ่ายพอดี รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้

3. การคบคนดีเป็นมิตร (กัลยาณมิตร) รู้จักเลือกคบคนดี คนมีคุณธรรม และมีความรู้

4. การดำรงชีพที่เหมาะสมพอดีหรือตามกำลังทรัพย์ ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินฐานะของตน

ซึ่งหลักอริยสัจสี่นี้ จะทำให้มองเห็นสภาพการเมืองไทยในปัจจุบันที่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอยู่หลักศีลธรรม จึงทำให้เกิดความทุกข์และจากการที่ท่านได้อธิบายเรื่องอริยสัจสี่ให้ผู้สัมภาษณ์ได้ฟัง ทำให้ สามารถเขียนแผนภาพแทนคำอธิบาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายได้ ได้ดังนี้

ภาพที่ 5.1 อริยสัจสี่

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสังเวียร ปญญาโร (2550, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาพระครูสุภาจารวัฒน์” ที่ว่า พระครูสุภาจารวัฒน์มีความเป็นผู้นำทั้งในทางธรรมและทางโลก นำพาชาวบ้านประกอบกิจกรรมและประกอบอาชีพโดยอยู่พื้นฐานของการพึ่งพาธรรมชาติ ด้วยการอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักแห่งพุทธธรรม ซึ่งหลักพุทธธรรมที่ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์นำมาใช้ คือ หลักอิทธิบาท 4 หลักสังคหวัตถุ 4 และหลักฆราวาสธรรม 4 ซึ่งเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการใช้ชีวิตประจำวัน มาเป็นหลักในการทำงาน

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างยังได้บอกว่า พุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้เห็นในสิ่งที่เป็นจริง สอนให้เห็นในกฎธรรมชาติ และสอนในสังฆะธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะต้องพบเจอ นั่นคือ การเกิด แก่ เจ็บ ตายและการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งสิ้น ดังนั้น

หลักคำสอนของพุทธศาสนาจึงถือได้ว่า เป็นสุดยอดของศาสนาที่ไม่มีศาสนาใดในโลกจะอธิบายได้ลึกซึ้งและหาหนทางสว่างให้กับมนุษย์ได้ดี เท่าศาสนาพุทธ

กลุ่มตัวอย่างได้บอกว่า ศาสนาพุทธสอนให้คนปล่อยวาง ให้ละวางในสิ่งที่ยึดถือ ในเมื่อสิ่งนั้น ไม่ใช่ของคนก็ไม่ควรยึดถือเป็นของตน เช่นนักการเมือง เมื่อ ได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนของประชาชนก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำหน้าที่โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่คำนึงถึงประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง เพราะทรัพย์สินทั้งหลายเป็นของสาธารณะที่มาจากเงินภาษีของประชาชน ไม่ใช่มาจากทุนของนักการเมือง ดังนั้น นักการเมืองจึงไม่ควรยึดถือเป็นของตนแต่เพียงฝ่ายเดียว และหากเมื่อใดที่ประชาชนไม่พอใจในผลการดำเนินงานของนักการเมือง และพร้อมใจการขอตรวจสอบและถอดถอนนักการเมืองที่ตนเลือกตั้งขึ้นมา และหากนักการเมืองนั้นไม่ยอมรับกติกาของระบอบประชาธิปไตย บ้านเมืองก็มีความขัดแย้ง วุ่นวาย เพราะนักการเมืองขาดจิตสำนึก ขาดหิริ-โอตฺตปปะ มุ่งแต่เอาผลประโยชน์เพื่อส่วนตนเป็นหลัก ดังตัวอย่างนักการเมืองของไทยที่เป็นข่าวเช่นทุกวันนี้

นอกจากอริยสัจสี่ ที่เป็นคำสอนหลักในการพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้แล้ว กลุ่มตัวอย่างยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ยังมีธรรมะสำหรับผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมือง ซึ่งหลักธรรมนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุขหากผู้นำทางการเมืองรู้จักหลักธรรมหรือหลักการปกครองประเทศโดยยึดหลักธรรมะเป็นที่ตั้งหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองที่สำคัญเช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักธรรมนี้แม้จะเป็นหลักธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้นำไปปฏิบัติ เพื่อใช้ในการปกครองประเทศให้มีความร่มเย็นผาสุก แต่ในปัจจุบันผู้นำต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นนักการเมือง หรือข้าราชการก็ดี สามารถที่นำไปปฏิบัติได้ เช่น ตำรวจ ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ หากตำรวจไทยปฏิบัติตนกับประชาชนโดยยึดหลักทศพิธราชธรรม ไม่เบียดเบียนช่วยเหลือแบ่งปัน รู้จักใช้กฎหมายกับประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกฝ่าย ปัญหา พวก **Free rider** ก็คงจะไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย

นอกจากหลักทศพิธราชธรรมแล้ว การเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องใช้หลักธรรมาภิบาล ซึ่งประกอบไปด้วย หลักธรรม 6 ข้อ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า เพื่อแสดงให้เห็นว่า การบริหารของผู้นำประเทศตามระบอบประชาธิปไตยเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักธรรมาภิบาล ขณะเดียวกันการเมืองในระบอบประชาธิปไตยทั้งผู้นำและประชาชนจะต้องยึดหลักกติกา หลักปรัชญาและหลักการขั้นพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย จึงจะทำให้การเมืองมีแต่ความสงบสุข สังคมก็จะมีแต่สันติสุข เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อผู้นำยึดมั่นในหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง

ประชาชน และประชาชนรู้จักใช้หลักปรัชญาพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย ก็จะทำให้สังคมเกิดสันติสุขประเทศก็จะเกิดการพัฒนายั่งยืน

นอกจากนี้ ผลการศึกษาในประเด็น ความรู้ ความเข้าใจของพระสงฆ์ ในด้านพุทธศาสนา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นชัดว่า พระสงฆ์ยังการศึกษาสูง ยิ่งมีความรู้ในด้านพุทธศาสนา และสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับบทบาทของตนเองในฐานะที่เป็นผู้เผยแผ่ศาสนา และมีหน้าที่ที่จะต้องเผยแผ่พุทธศาสนา เพื่อคนได้ยึดถือปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมกิตติวงศ์ (2548: 4) พระสงฆ์ มีทั้งหน้าที่ที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. หน้าที่ในการศึกษาธรรม ศึกษาในการเรื่องอริสัจ ๓ อริจิต และอริปัญญา สัจจิต (สมาธิ) และปัญญา เป็นสิ่งที่สมณะในพระพุทธศาสนาจะต้องศึกษาให้เคร่งครัด
2. หน้าที่ในการปฏิบัติธรรม ถือเป็นรากแก้วขั้นสำคัญในพระพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมมีจุดมุ่งหมาย 2 ประเด็น คือ เพื่อให้ตนหลุดพ้นจากกองกิเลส ตัณหา และเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
3. หน้าที่ในการเผยแผ่ธรรม ถือนับว่าเป็นหัวใจของการสืบอายุพระพุทธศาสนา และเป็นการแสดงเจตนาต่อพุทธประสงค์อย่างแท้จริงบทบาทนี้นับว่าเป็นงานที่คณะสงฆ์จัดทำมากกว่าอย่างอื่น พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้ธรรมะ และแจกธรรมะแก่ชนทั้งโลก ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก
4. หน้าที่ในการรักษาธรรม เป็นหน้าที่ซึ่งจะต้องรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ อีกทั้งเป็นการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาในหลายๆ วิธีการ เพื่อให้พระภิกษุตระหนักไม่เพิกเฉย หรือละเลย

ส่วนความรู้ในด้านพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ทุกรูปจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักธรรมะ พุทธประวัติ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประเภทไหน แก่นแท้ของคำสอนหรือหัวใจของคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งคำตอบที่ได้รับตรงตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต (2549: 2) ที่กล่าวว่า แก่นแท้ของคำสอนของพระพุทธศาสนาคือ โอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสาม อันเป็นวันที่มีพระสงฆ์จำนวน 1,250 ได้มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ วัดเวฬุวัน และพระสงฆ์ที่มาประชุมทั้งหมดต่างล้วนเป็น "เอหิภิกขุอุปสัมปทา" หรือผู้ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรง, พระสงฆ์ทั้งหมดที่มาประชุมล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงอภิญญา และวันดังกล่าวตรงกับวันเพ็ญมาฆปุรณมีดิถี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือวันมาฆบูชา ดังนั้น จึงมีคำเรียกวันมาฆบูชา อีกคำหนึ่งว่า "วันจาตุรงคสันนิบาต" หรือ วันที่มีการประชุมพร้อมด้วยองค์ 4 หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรง ตรัสรู้แล้ว 9 เดือน เป็นการแสดงปาติโมกข์ที่ประกอบด้วยองค์ 4 เรียกว่า จาตุรงค

สันนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดง "โอวาทปาติโมกข์" นี้ ด้วยพระองค์เอง ท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ ตลอด 20 พรรษาแรก

หลักธรรมของพุทธศาสนาที่สำคัญอันเกิดจากโอวาทปาติโมกข์ประกอบด้วย

1) ศาสนาพุทธสอนว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ล้วนเป็นทุกข์ ปฏิเสธการมีอยู่จริงของพระเจ้า และเชื่อว่าโลกนี้เกิดขึ้นเองจากกฎแห่งธรรมชาติ 5 ประการ ได้แก่

1.1) กฎแห่งสภาวะ (อุนิยาม) มีธาตุทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ที่เปลี่ยนแปลงสถานะเป็นธาตุต่าง ๆ กลับไปกลับมา

1.2) กฎแห่งชีวิต (พีชนิยาม) คือ กฎสมตทา (ปรับสมดุล) กฎวิภูฏตา (หมุนวนเวียน) และกฎชีวิตา (มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน) ที่ทำให้เกิดชีวิตินทรีย์

1.3) กฎแห่งวิญญาณ (จิตนิยาม) คือนามธาตุที่กลายเป็นธรรมธาตุ 7 ที่เข้าไปตามกฎแห่งเหตุผล

1.4) กฎแห่งเหตุผล (กรรมนิยาม)

1.5) กฎไตรลักษณ์ (ธรรมนิยาม) เป็นสิ่งที่ทำให้มีการสร้างดำรงรักษาอยู่ และทำลายไปของทุกสรรพสิ่ง และเมื่อย่อกฎทั้ง 3 แล้ว จะเหลือเพียงทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ดับไป

2) วัฏสงสาร หรือ สังสารวัฏ หรือ สงสารวัฏ คือ ภพภูมิที่มนุษย์ทุกคนต้องเวียนว่ายตายเกิดขึ้นมาในตามหลักของพุทธศาสนาซึ่งบัญญัติไว้ว่ามีทั้งสิ้น 31 ภูมิ

3) กฎแห่งกรรม คือ กฎธรรมชาติข้อหนึ่ง ที่ว่าด้วยการกระทำ และผลแห่งการกระทำ ซึ่ง การกระทำและผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุ สมผลกัน เช่น ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น

4) อริยสัจ หรือจตุราริยสัจ หรืออริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ส่วนหลักปฏิบัติ ศาสนาพุทธมุ่งเน้น เรื่องการพ้นทุกข์ และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ให้พ้นจากความไม่รู้ความจริงในธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวง คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง รวมทั้งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจ การโยนิโสมนสิการด้วยปัญญา และพิสูจน์ทราบข้อเท็จจริง เห็นเหตุผลว่าสิ่งนี้ มีสิ่งนี้จึงมี จนเห็นตามความเป็นจริงว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติเป็นไปตามกฎพระไตรลักษณ์ และสัตว์โลกที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม แล้วเลือกใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับผลที่จะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่างถูกต้อง ด้วยความไม่

ประมาทในชีวิตให้มีความสุขในทั้งชาตินี้และชาติต่อไป ตลอดจนปรารถนาในพระนิพพานของผู้มีปัญญา

นอกจากนี้ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า ศาสนาพุทธมีลักษณะของการเป็นศาสนาแห่งความจริงของกฎธรรมชาติ ที่ไม่มีศาสนาใดๆ ได้เขียนไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อภิชาติโพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2539 : 41-79) ที่กล่าวไว้ว่า ศาสนาพุทธมีลักษณะเด่นที่สำคัญๆ คือ ได้แก่

1. เป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาที่สอนให้คนใช้ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการแสวงหาความจริง และส่งเสริมให้คน พิสูจน์หลักธรรมด้วยปัญญาของตนเอง ไม่สอนให้เชื่อง่ายโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน เช่น หลักกาลามสูตร

2. เป็นศาสนาแห่งอิสรภาพและเสรีภาพ ไม่มีการบังคับ ให้คนศรัทธา หรือเชื่อถือ แต่ทำทนายให้เข้ามาเรียนรู้ และพิสูจน์หลักธรรม ด้วยตนเองพระสงฆ์มีหน้าที่เพียงอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ คนที่สนใจฟังเท่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นอิสระจากกิเลสตัณหา และมายาลังสมมุติทั้งปวง

3. ศาสนาอเทวนิยม ศาสนาพุทธไม่เชื่อว่า มีพระเจ้า ไม่ยอมรับในอำนาจการควบคุมบังคับของพระเจ้า เชื่อว่ามนุษย์เองสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ได้โดยไม่รอการควบคุมบังคับ คำพุทธพจน์ที่ว่า **ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน**

4. ศาสนาแห่งสันติภาพและประชาธิปไตย ที่สอนให้มีความรักต่อสรรพชีวิตใดๆ ไม่ใช่เพียงแค่มนุษย์รวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหมด ที่ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย รักสุข-เกลียดทุกข์เช่นเดียวกับเรา สอนให้เมตตาทั้งผู้อื่นและตัวเอง สอนให้รักษาปกป้องสิทธิของตนเองและไม่ให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ขณะเดียวกันผลการศึกษายังได้สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต 2548) ในรายการเสวนาธรรม เรื่องชีวิตกับธรรมะ ที่ว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะเด่น 9 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ ๑ มีลักษณะที่เป็นสายกลาง มีความหมายว่า พอดี ไม่นิยมเอียงไปทางใดทางหนึ่ง เราเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติที่พอดี ก็เป็นลักษณะที่มีดุลยภาพ หรือ สมดุลอย่างหนึ่ง แต่เป็นความพอดีของระบบทั้งหมด หรือความพอดีในระบบรวม และ มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติกลางๆ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป พอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีชีวิตที่งดงาม

ลักษณะที่ ๒ มีหลักการเป็นสากล ทั้งความคิดและการปฏิบัติเหมือนอย่างที่เป็นสายกลางทั้งความคิดและการปฏิบัติ ในแง่ความคิดนั้น หมายถึง ศาสนธรรม พระพุทธศาสนาสอนความจริงเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล กลุ่ม เหล่า พรรคพวกใดๆ ในทางปฏิบัติก็เหมือนกัน เช่นสอนให้คนมีกรุณาอย่างสากลเช่นสอนให้คนมีกรุณาอย่างสากล เมื่อสอนว่าการทำปาณาติบาตเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นโทษ เพราะมีความจริงอันเป็นสากลว่า สัตว์ทั้งหลาย รักสุข เกลียดทุกข์ ด้วยกันทั้งหมดแล้ว ก็สอนให้แผ่แผ่ความกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลายทั่วกันหมด

ลักษณะที่ ๓ ถือสำคัญทั้งสาระและรูปแบบ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งแก่ธรรมและวินัย หรือจะพูดเป็นภาษาปัจจุบันว่า ให้ความสำคัญทั้งแก่บุคคลและระบบ ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจเจกชนและสังคม ให้ความสำคัญทั้งแก่สาระและรูปแบบ ให้ความสำคัญทั้งแก่การปฏิบัติทางด้านในจิตใจและการปฏิบัติด้านนอกที่เน้นวัตถุ ภาย วาจา และให้มีการสมัครใจและการบังคับอย่างมีสมดุลงอติ นี่คือนิยามของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่เข้ากับข้อแรกด้วย แต่แยกให้เห็นเป็นพิเศษต่างหาก

ลักษณะที่ ๔ เป็นกรรมวาท กิริยาท วิริยาท หลักการนี้หมายความว่าพระพุทธศาสนานั้นสอนหลักกรรม สอนว่าการกระทำมีจริง เป็นกรรมวาท สอนว่าทำแล้วเป็นอันทำ เป็นกิริยาท สอนว่าความเพียรพยายามมีผลจริง ให้ทำการด้วยความเพียรพยายาม เป็นวิริยาท ให้ความสำคัญแก่ความเพียร เป็นศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งการเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการหยุดนิ่งเฉยแห่งความเฉื่อยชาเกียจคร้าน

ลักษณะของหลักกรรมนี้ เป็นเรื่องที่น่าพิจารณา เพราะกรรมเป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา จะต้องมีการเน่นอยู่เสมอ หลักการของศาสนานั้น ก็เหมือนกับหลักการปฏิบัติทั่วไปในหมู่มนุษย์ เมื่อเผยแพร่ไปในหมู่มนุษย์กว้าง ซึ่งมีระดับสติปัญญาต่างกัน มีความเอาใจใส่ต่างกัน มีพื้นเพภูมิหลังต่างๆ กัน นานๆ เข้า ก็มีการคลาดเคลื่อนเลื่อนกลางไปได้ จึงจะต้องมีการทำความเข้าใจกันอย่างสม่ำเสมอ เรื่องกรรมนี้ก็เหมือนกัน เมื่อเผยแพร่ไปในหมู่ชนจำนวนมากเข้าก็มีอาการที่เรียกว่า เกิดความคลาดเคลื่อน มีการเฉไฉ ไขว้เขว ไปได้ ทั้งในการปฏิบัติและความเข้าใจ

ลักษณะที่ ๕ เป็นวิภาษวาท คือการแสดงความจริงหรือการสอนโดยจำแนกแยกแยะ ไม่มองความจริงเพียงด้านเดียว แต่จำแนกแยกแยะมองความจริงครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ตั้งไปอย่างใดอย่างหนึ่ง

ลักษณะที่ ๖ มุ่งอิสรภาพ คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์และกิเลส

ลักษณะที่ ๗ เป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธา พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบ ด้วยเหตุและผลก่อนที่จะให้ความศรัทธา

ลักษณะที่ ๘ สอนหลักอนัตตา หรือหลักอนิจจา ทุกขัง อนัตตา หรือหลักความไม่เที่ยงแท้ในสังขาร ที่ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่น

ลักษณะที่ ๙ มองตามเหตุปัจจัย คล้ายๆ กับหลักอนัตตา คือการมีทัศนคติที่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ในพระพุทธศาสนาหลักนี้เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาท

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาค้นเอกสารของ พระมหาธนชัย ตนฺติปาโล (2554, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาโร)” ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า การแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะนักเผยแผ่ที่คตินั้น ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้มีความรู้จริง คู่ออก บอกได้ ทำเป็นและทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อสร้างความศรัทธาเลื่อมใสให้กับผู้พบเห็น ที่สำคัญต้องมีปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนมาใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล กับสถานที่ กับงาน กับเวลา มีคำพูด คำคมที่มีคติสอนใจ ทำให้ผู้ฟังสนใจ รู้จักวิธีการใช้สื่อที่สร้างสรรค์ในการเผยแผ่หลักธรรมด้วยวาทกรรมหรือคู่มือปฏิบัติธรรม

ประเด็นความรู้ความเข้าใจ ในด้านการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาชี้ชัดว่า พระสงฆ์ทุกรูปที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีความรู้เรื่องการเมืองเป็นอย่างดี สามารถอธิบายถึงความ เป็นมาของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย รวมตลอดไปถึงลักษณะ องค์ประกอบ ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี ว่าการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องยึดหลักปรัชญาและหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย มาเป็นแนวทางปฏิบัติ เมื่อทุกคน ปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวปัญหาความขัดแย้งใดๆ ในบ้านเมืองก็คงจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมบัติ ชำรงธัญวงศ์ (2551: 244) ที่ว่า ปรัชญาที่เป็นรากฐานที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วย

1) **ธรรมชาติของมนุษย์ (Human nature)** ส่วนใหญ่เป็นผู้มีเหตุผล ความรู้ ความเข้าใจที่มนุษย์มีต่อ โลกภายนอก ความเป็นผู้มีเหตุผลของมนุษย์นั้นมาจากการได้รับการศึกษา จึงทำให้มนุษย์สามารถตัดสินใจเพื่อเลือกสิ่งที่ดีสำหรับชีวิตของตนเอง นอกจากการมีเหตุผลแล้ว มนุษย์ยังมีหลักมโนธรรม เพื่อใช้ในการวินิจฉัยกฎธรรมชาติอีกด้วย

2) **เสรีภาพของมนุษย์ (Liberty)** ถือว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมเสรีภาพ รัฐมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองเสรีภาพของมนุษย์ไม่ให้ถูกละเมิด แนวคิดเรื่องเสรีภาพของมนุษย์ ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของปรัชญาเมธีการเมืองสมัยใหม่ เช่น จอห์น ล็อก จาง จาก รูสโซ และจอห์น สจ๊วต มิลล์ ที่เชื่อว่า ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกัน มนุษย์ย่อมมีเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินเสมอภาคกัน แต่ในสภาวะธรรมชาติไม่มีกฎหมาย ไม่มีการบังคับใช้กฎหมาย มนุษย์จึงได้ทำสัญญา

ประชาคมจัดตั้งสังคมการเมืองและผู้แทน (Trust) เพื่อทำหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย บังคับใช้กฎหมาย เพื่อปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน

3) ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ (Equality) โดยธรรมชาติมนุษย์เกิดมามีความสามารถแตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากความแตกต่างทางพันธุกรรมที่อยู่นอกเหนือความ สามารถในการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น แม้มันจะมีความสามารถแตกต่างกัน แต่โดยธรรมชาติมนุษย์มีความเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะความเท่าเทียมในเรื่องโอกาส (Equality of opportunity) ความเท่าเทียมกันในเรื่องโอกาสที่สำคัญ ได้แก่ ความเท่าเทียมในเรื่องการศึกษา ที่รัฐจะลดรอนตัดสิทธิของประชาชนไม่ได้

4) อำนาจอธิปไตยของประชาชน (Popular Sovereignty) ในระบอบประชาธิปไตย โดยตัวแทนนั้น หลักปรัชญาที่สำคัญก็คือ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน เมื่อประชาชนเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนในสภาแล้ว ประชาชนจะต้องมีอำนาจในการตรวจสอบการทำงานของผู้แทนว่า ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อประโยชน์ของประชาชน หากผู้แทนไม่สามารถดำเนินการใดๆ ที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ประชาชนย่อมมีสิทธิในการถอดถอนผู้แทนทางการเมืองนั้นๆ ได้

ส่วนหลักการของระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาชี้ชัดว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ กระทบ ทงธรรมชาติ และคณะ (2531: 120- 121) ที่กล่าวว่าหลักการของระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 5 ประการ

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty) ประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยการใช้สิทธิในการกำหนดตัวผู้ปกครองโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง

2. หลักเสรีภาพ (Liberty) เป็นไปตามหลักปรัชญาของระบอบประชาธิปไตยยึดมั่นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่เสรีภาพ ดังที่รุสโซกล่าวไว้ว่า มนุษย์ ถ้าปราศจากเสรีภาพก็ปราศจากความเป็นมนุษย์

เสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ เสรีภาพทางการเมืองอย่างเสมอภาคทั่วหน้ากัน การใช้เสรีภาพทางการเมืองเป็นการแสดงออกถึงการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ของประชาชน เสรีภาพทางการเมืองที่สำคัญมีหลายประการ ได้แก่ เสรีภาพในการใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพในการเป็นสมาชิกขององค์การทางการเมือง ซึ่งนอกจากเสรีภาพในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกแล้ว

เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง ทั้งด้านการพูด การเขียน และการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เสรีภาพในกรวิพากษ์วิจารณ์เป็นกลไกสำคัญของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ที่จะทำการควบคุม กำกับและตรวจสอบผู้ปกครอง เสรีภาพในการชุมนุมและเคลื่อนไหวทางการเมือง

เมืองใน การสนับสนุนหรือคัดค้านนโยบายและการกระทำของรัฐบาล เสรีภาพในทรัพย์สิน การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ได้มา โดยชอบด้วยกฎหมาย เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย เสรีภาพในการประกอบอาชีพ ตามความถนัด หรือ ความตามสามารถหรือตามความพอใจ โดยไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. หลักความเสมอภาค (Equality) หลักความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย เป็นหลักการที่ควบคู่กับหลักเสรีภาพ กล่าวคือ มนุษย์จะต้องมีทั้งเสรีภาพและความเสมอภาค ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย เป็นความเสมอภาคในโอกาส ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

4. หลักกฎหมาย (Rule of Law) กฎหมายในระบอบประชาธิปไตยจึงประกอบด้วยกฎหมายต้องมีที่มาที่ชอบธรรม กฎหมายที่ชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตยจะ ต้องเป็นกฎหมายที่มาจากฝ่ายนิติบัญญัติที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนเท่านั้น การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติแต่อย่างใด ประชาชนจะต้องได้รับการคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา

5. หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) แต่จะต้องให้ความเคารพต่อเสียงข้างน้อย ด้วย เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติแบบพวกมากเกินไป

นอกจากหลักปรัชญาและหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผลการศึกษา ยังชี้ให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเข้าใจถึงสภาพปัญหาการเมืองของประเทศไทยในขณะนั้นว่า เกิดจากตัวบุคคลเพียงกลุ่มเดียวที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปเป็นระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้ประเทศเกิดการพัฒนาด้านต่างๆ ให้เท่าเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ (2551, : 331 – 336) เกี่ยวกับการพัฒนาการทางการเมืองว่า การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทางการเมืองนั้น เป็นพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะเงื่อนไขทางสังคมและการเมือง มีบทบาทสำคัญ ต่อการส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรค ต่อความพยายามในการเพิ่มรายได้เฉลี่ยของประชาชน กล่าวคือ หากระบบการเมืองมีระดับการพัฒนาสูง จะส่งเสริมให้เกิดความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าสังคมใดมีระดับการพัฒนาทางการเมืองต่ำ ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้น ลักษณะระบบการเมืองของสังคมอุตสาหกรรมคือ รูปธรรมของระบบการเมืองที่พัฒนาแล้ว การพัฒนาการเมืองเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองให้ทันสมัย กล่าวคือ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่างซับซ้อน และสร้างสรรค์ให้เกิดเอกภาพในอำนาจการปกครอง และจะส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง การพัฒนาการเมือง เป็นการเสริมสร้างรัฐชาติ เพื่อการดำรงรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม โดยใช้นโยบายชาตินิยมเป็นเครื่องมือสำคัญ

ส่วนการพัฒนาการเมืองเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเมืองในระบบประชาธิปไตย เพราะเมื่อประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง จะเป็นการส่งเสริมให้ประชาธิปไตยได้รับการพัฒนา เมื่อการเมืองมีการพัฒนาแล้วก็จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้และกระบวนการพัฒนาทางการเมือง จึงถือเป็นมิติหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ส่วนความเป็นมาของการเมืองในระบบประชาธิปไตยของประเทศไทย ผลการศึกษาชี้ชัดว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจเป็นอย่างดีในเรื่อง การเมืองของเมืองที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น เป็นเพราะ โครงสร้างสังคมที่เป็นระบบศักดินาที่แบ่งชนชั้นการปกครองออกเป็น 2 ระดับ ทำให้เกิดการพึ่งพาและตอบแทนบุญคุณซึ่งกันและกันในรูปแบบต่างๆ เกิดเป็นวัฒนธรรมทางสังคมและวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ ลิจิต ซีเรเวกิน (2543: 197) ระบบศักดินาได้แบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็น 2 ชั้น คือ ชนชั้นมูลนาย และชนชั้นสามัญหรือไพร่

ภายใต้การปกครองที่กำหนดให้สามัญชนเป็นไพร่และทาสสืบต่อกันมาอย่างยาวนานนับหลายร้อยปี ได้มีผลต่อการปลูกฝังความคิด ความเชื่อให้ชนชั้นไพร่ยอมรับฐานะอันต่ำต้อยในสังคมของตน ประกอบกับการปลูกฝัง อบรมบ่มเพาะทางศาสนาในเรื่องความเชื่อ เกี่ยวกับกรรมเก่าแต่ชาติปางก่อน ชนชั้นไพร่จึงยอมรับโดยคุณผู้ว่าการที่พวกตนต้องเกิดมามีชีวิตที่ลำบากในชาตินี้ เป็นผลมาจากกรรมเก่า ชาตินี้จึงควรหมั่นกระทำความดี เชื่อฟังและรับใช้เจ้านายด้วยความเรียบร้อย และหมั่นทำบุญทำกุศลเพื่อชาติหน้าจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้น

แม้ประเทศไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบบประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – แต่วัฒนธรรมการเมืองของไทยก็ยังคงอยู่กับชนชั้นปกครอง คือ คณะราษฎรเพียงกลุ่มเดียว ประชาชนไม่มีโอกาสที่จะได้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะผู้ปกครองไม่ได้พยายามที่จะเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยให้ประชาชนได้รู้ และเข้าใจ ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทย เป็นประชาธิปไตยเฉพาะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ในส่วนของประชาชนยังคงลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น

จึงอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุที่ประชาธิปไตยในประเทศไทยขาดความต่อเนื่องและมั่นคง ได้แก่

1. วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นแบบอำนาจอานิยมและระบบอุปถัมภ์ : อันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ประกอบด้วยผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของคน 2 ฝ่ายที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งยอมรับอิทธิพลและความคุ้มครองของฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า ระบบอุปถัมภ์ของไทยมีที่มาจาก “ระบบไพร่” และ “ระบบศักดินา ในขณะที่มูลนาย

ควบคุมดูแล ให้ความคุ้มครองและบังคับบัญชาไพร่นั้น ไพร่ก็มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อมูลนายด้วยความจงรักภักดี ปฏิบัติตามคำสั่ง มีสัมมาคารวะ สงบเสงี่ยมเจียมตัวและหมั่นให้ของกำนัลหรือผลประโยชน์ตอบแทนแก่มูลนาย เพื่อหวังให้มูลนายเมตตา ซึ่งก็มีผลดีคือทำให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทยมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี อันเป็นลักษณะนิสัยพื้นฐานดั้งเดิมของคนไทย

แม้ระบบไพร่และระบบศักดินา จะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ก็มิได้ทำลายความสัมพันธ์ในลักษณะอุปถัมภ์ให้หมดไปจากสังคมไทย ตรงกันข้าม เมื่อบทบาทของ “พ่อค้า” เพิ่มมากขึ้น นับแต่การเปิดเสรีทางการค้ากับชาติตะวันตก ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ยิ่งเป็นการดึงคนกลุ่มพ่อค้าจากระบบทุนนิยมให้เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมและความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ด้วยกลายเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่าวัฒนธรรมทุนนิยมอภิสิทธิ์ และทุกวันนี้ระบบอุปถัมภ์กลับยิ่งแพร่ขยาย ครอบคลุมทุกภาคส่วนของประเทศ ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และกลายเป็น “ความเคยชิน”

2. ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นแบบแบบไพร่ฟ้า ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของสังคมไทย แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสังคมไทยก็ยังประกอบด้วยผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของคน 2 ฝ่ายที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งยอมรับอิทธิพลและความคุ้มครองของฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า ระบบอุปถัมภ์ของไทยจึงมีที่มาจาก “ระบบไพร่” และ “ระบบศักดินา” จึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียง “โครงสร้างส่วนบน” เท่านั้น

3. ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยไม่มีแนวคิดปัจเจกชนนิยม ไม่เคารพความเป็นปัจเจกบุคคล ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่นแต่พยายามเรียกร้องให้ผู้อื่นเคารพสิทธิของตนเอง ในทางตรงกันข้ามก็ละเมิดสิทธิของผู้อื่นบ่อยครั้ง ไม่เชื่อในระบบสังคมเปิด ไม่ยอมให้มีการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะไปตรวจสอบผู้อื่น แต่กลัวหลีกเลี่ยง ตลอดจนปกป้องพรรคพวกจากการถูกตรวจสอบ นอกจากนี้ยังขาดการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะประชาชนที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคมและเป็นฐานรากของประเทศ มีทัศนคติว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้ปกครอง เป็นเรื่องของนักการเมือง ประชาชนมีหน้าที่ทำตามที่ผู้ปกครองกำหนด และมีหน้าที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว เพราะการขาดการปลูกฝังและกล่อมเกลาและการศึกษา ทำให้ประเทศไทยประสบปัญหาทางการเมืองอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลที่มาจากกรเลือกตั้งหรือรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารในอดีต

ประเด็นที่สาม ทัศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

นอกจากความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนาและการเมืองโดยทั่วไป จนสามารถนำความรู้ จากพุทธศาสนามาบูรณาการร่วมกับความรู้ทางการเมือง เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้แล้ว กลุ่มตัวอย่างเหล่านั้น ยังได้แสดงทัศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะการเมืองในระบอบประชาธิปไตยไทยเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางสังคมไทย ตามคำพูดที่ว่า “ทำอะไรได้ตามใจ คือไทยแท้” แม้สังคมการเมืองของไทยในอดีตจะมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือ แบบราชาธิปไตย แต่ผู้ปกครองประเทศหรือพระมหากษัตริย์ก็มีได้ทรงปกครองประเทศแบบเผด็จการ กลับให้อิสระและเสรีภาพกับประชาชนทุกกลุ่มฝ่ายในการดำรงชีวิต จนกลายเป็นความเคยชิน และในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมไป พระคุณเจ้าได้บอกว่าหากประเทศไทยยังปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือระบบราชาธิปไตย ประเทศไทยอาจมีความเจริญรุ่งเรืองกว่านี้ เพราะผู้ปกครองประเทศคือพระมหากษัตริย์ ทรงปกครองประเทศแบบทศพิธราชธรรม ใช้ธรรมะในการครองใจคน ตลอดรัชสมัยของราชวงศ์จักรีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ ทรงพยายามที่จะทำให้ประเทศไทยมีความเจริญในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เท่าเทียมกับนานาอารยประเทศ รวมตลอดไปถึงการส่งคน ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เพื่อนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาประเทศไทยให้เจริญรุดหน้า เท่าทันประเทศทางตะวันตก แต่การกลับกลายเป็นว่า คนที่พระองค์ส่งไปศึกษาเล่าเรียน กลับนำอารยธรรมของประเทศตะวันตกมาใช้โดยไม่นำมาประยุกต์ให้เข้ากับวัฒนธรรมทางสังคมไทย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ตั้งแต่ในรัชสมัยกาลที่ 7 เป็นต้นมา มีการห้ามมิให้เล่นดนตรีไทย ห้ามมิให้คนไทยกินหมาก บังคับสุภาพสตรีสวมกระโปรงแทนโจงกระเบน บังคับให้ผู้ชายใส่เสื้อสูท สวมหมวก ใส่รองเท้า สิ่งเหล่านี้ ได้ทำลายวัฒนธรรมทางสังคมไทยไปหมดสิ้นพร้อมๆ กับการทำลายรูปแบบการปกครองที่ให้อำนาจพระมหากษัตริย์เพียงคนในการปกครองประเทศมาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองในครั้งนั้นถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะโครงสร้างส่วนบนคือ เปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวผู้นำประเทศจากพระมหากษัตริย์มีอำนาจเพียงคนเดียวมาเป็นกลุ่มบุคคลที่มาจาก การเลือกตั้งจากประชาชน มีการแบ่งอำนาจออกเป็น 3 ฝ่ายอย่างชัดเจนคือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ ทำ 3 ฝ่าย มีอำนาจเป็นของตนเอง ไม่ก้าวก่ายหรือขึ้นตรงต่อกัน เป็นการคานอำนาจกันเองของทั้ง 3 ฝ่าย แต่ในทางปฏิบัติ อำนาจทั้งสามฝ่ายกลับถูกฝ่ายบริหาร ซึ่งเป็นหนึ่งใน 3 อำนาจ พยายามที่จะเข้ามาก้าวก่าย เพื่อครอบอำนาจให้เบ็ดเสร็จ เมื่อมีการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จได้ ฝ่ายบริหารสามารถที่จะมีอำนาจในการบริหารจัดการประเทศได้อย่างเด็ดขาด โดยไม่ต้องถูกฝ่ายนิติบัญญัติชักฟอก หรือถูกขึ้นศาลรัฐธรรมนูญ ดังตัวอย่างของรัฐบาลสมัย พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เพื่อพยายามดึงพรรคการเมืองจากต่างๆ มารวมเป็น

พรรคไทยรักไทย และส่งคนของพรรคตนเองเข้าสมัครเป็นวุฒิสมาชิก และพยายามแทรกแซงการทำงานของศาล ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกการบริหารประเทศและเพื่อให้ต่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง

เมื่ออำนาจทางการเมืองตกอยู่ในกลุ่มคนไม่กี่คนก็ทำให้การดำเนินการที่จะการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นที่รู้ๆ กันอยู่ว่า พรรคการเมืองแต่ละพรรคต้องแข่งขันกันหาเงินเข้าพรรค ใครหาเงินได้มาก โอกาสที่พรรคจะส่งชื่อลงสมัครรับเลือกตั้งก็มีมาก เพราะในการลงสมัครรับเลือกตั้งในแต่ละครั้งพรรคจะต้องใช้เงินอย่างมหาศาล จะต้องมีภาระคروضเพื่อส่งคนสมัครรับเลือกตั้งให้มากที่สุดทั่วประเทศ การระดมทุนของพรรคส่วนใหญ่ก็มาจากกลุ่มทุนต่างๆ เช่น กลุ่มทุนอุตสาหกรรม กลุ่มทุนธุรกิจการเมือง หรือนายทุนทางการเมือง เมื่อพวกนายทุนทั้งหลายสนับสนุนเงินให้พรรคเพื่อใช้ในการหาเสียงเลือกตั้ง เมื่อชนะการเลือกตั้ง ก็ต้องมีการตอบแทนกลุ่มทุนจึงจำเป็นที่จะต้องหาเงินคืนให้กับกลุ่มทุนจึงทำให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันขึ้นในประเทศไทย แม้แต่การเมืองท้องถิ่นขนาดเล็กๆ ก็ยังมีการทุจริตคอร์รัปชัน เพราะนายทุนให้เงินมาหาเสียงเมื่อชนะการเลือกตั้ง ได้เป็นนายกท้องถิ่น เมื่อนายทุนต้องการโครงการต่างๆ นักการเมืองท้องถิ่นเหล่านี้จะต้องตอบแทน แม้ว่าโครงการจะออกมาดีหรือถูกต้องหรือไม่ก็ตาม เรียกวางจรนี้ วงจรอุบาทว์ ที่ทำให้การเมืองไทยไม่เจริญก้าวหน้า เพราะนักการเมืองไม่มีคุณธรรมจริยธรรมไม่ยึดหลักปรัชญาและหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย ไม่ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่คนไทย ไม่ให้คุณภาพชีวิตที่ดีกับคนไทย วงจรอุบาทว์เหล่านี้จึงเกิดขึ้น

ซึ่งผลการศึกษาในประเด็น ทักษะคิดและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองแบบประชาธิปไตย ผลการศึกษาชี้ชัดว่า พระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีทักษะคิดและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองไทยในแง่บวก แต่ปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการหลงในอำนาจ การขาดความยับยั้งใจในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน คิดเพียงว่า เมื่อมีอำนาจก็มีอิทธิพลที่สามารถบันดาลอะไรก็ได้ตามที่ตนต้องการ เมื่อการเมืองมีปัญหา สิ่งที่จะทำให้ปัญหาลดลงได้ต้องแก้ที่ตัวบุคคล อันถือว่าเป็นผู้นำทางการเมืองปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.: 6 (2546 : 143) ว่าพระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่โดยตรงที่จะสอนธรรม แสดงธรรม หรือเผยแผ่ธรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์สุขสันติสุขแก่ชาวเมือง แม้ปัจจุบันความหมายของคำว่า "การเมือง" ได้เปลี่ยนแปลงไป ในแง่ลบ เป็นเรื่องของอำนาจ กิเลส การแย่งชิง มีเรื่องการเมืองเป็นศึกฝ่าย และเป็นเรื่องของผลประโยชน์ จึงทำให้มองภาพพระสงฆ์ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว ได้รับการมองไปในทางลบด้วย หรือการเข้าไปยุ่งเกี่ยวในแง่กิจกรรมทางบ้านเมือง เช่น กรณีเจ้าพระฝางในอดีต และพระสงฆ์บางกลุ่มในสมัยกรุงศรีอยุธยาล่มสลายใหม่ๆ ได้มีบทบาทในทางบ้านเมืองโดยตรง จึงทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่างๆ นานา ในแง่ของพระธรรมวินัย ความเหมาะสม หรือแม้กระทั่งการพยายามอาศัยความ

เป็นสงฆ์เพื่อประโยชน์ในทางการเมือง เช่น การบวชเพื่อหลบลราชภัย การบวชเพื่อแสวงหาช่องโอกาสในการขึ้นสู่อำนาจในทางบ้านเมือง เป็นต้น

ในปัจจุบัน ยังพบเห็นหรือได้ยินเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ต่อเรื่องการเมืองในแง่ต่างๆ เช่น การเทศน์สอนผู้นำทางการเมือง ผู้บริหารบ้านเมือง แม้กระทั่งการใช้วัดเป็นสถานที่เลือกตั้งหรือคัดสรรบุคคลเข้าไปบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตย และบางครั้งพระสงฆ์ก็ต้องเป็นผู้กระตุ้นเตือนชักชวนในการสร้างประชาธิปไตย ดังนั้นการที่พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองจึงอาจจำแนกได้ใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

- 1) พระสงฆ์ได้พยายามแสดงธรรม เสนอธรรมเพื่อความผาสุกสวัสดิ์ของชาวเมือง
- 2) พระสงฆ์และผู้อาศัยความความเป็นสงฆ์เป็นช่องทางเพื่อหาผลประโยชน์

ในทางการเมือง

นอกจากนี้ผลการศึกษายังได้ชี้ให้เห็นถึงทัศนคติของพระสงฆ์ที่มองความล้มเหลวทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า เกิดจากระบบวัฒนธรรมของสังคมที่สืบปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นความเคยชิน และกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมือง แม้การปกครองจะเปลี่ยนรูปแบบการปกครองไปเป็นระบอบประชาธิปไตย ความเชื่อถือ ความเคยชินในระบบวัฒนธรรมเดิมๆ ก็ยังเป็นเหมือนเช่นเดิม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม (2527: 39) ที่ว่าลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นแบบไฟร์ฟ้าแบบดับแคบ ขาดการมีส่วนร่วมทางการเมือง อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำ ประชาชนมีหน้าที่ปฏิบัติตามและยอมรับชะตากรรมเท่านั้น

จากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม แบบไฟร์ฟ้าและความ สัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกอยู่ใน “จิตสำนึก” ของคนไทยและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่คนไทยทั้งประเทศมิได้เป็นผู้เรียกร้องประชาธิปไตยด้วยตนเอง จึงมีส่วนทำให้ประเทศไทยประสบปัญหาทางการเมืองอยู่เสมอ ไม่ว่าจะรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งหรือรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองในอดีตก็มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเดียวกัน

ประเด็นที่สี่ บทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ผลการศึกษาในด้านบทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้น ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้เผยแผ่ศาสนานั้น จะทำได้ในขอบเขตที่อยู่ในวินัยสงฆ์และในพระธรรมวินัยเท่านั้น การเทศนา อบรมสั่งสอน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนนำไปปฏิบัติได้นั้น จะเป็นการเทศนา อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับกฎธรรมชาติดของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของทางโลก การเทศนาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้น ก็ทำได้ในเฉพาะขอบเขตของวินัยสงฆ์เช่นกัน ส่วนวิธีการหรือแนว

ทางการเทศนา อบรมสั่งสอน ขึ้นอยู่ลักษณะเฉพาะตัวของพระสงฆ์ ซึ่งตรงกับแนวคิดของ วุฒินันท์ กัณฑ์เตียน (2541, บทคัดย่อ) งานวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาท ในสังคมไทยปัจจุบัน ที่บอกว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ตามตามพระธรรมวินัย และพระธรรมวินัยนั่นเอง ที่เป็นช่องทางที่ทำให้พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองเพื่อความผาสุกของบ้านเมือง โดยปราศจากอคติ วางตนเป็นกลางไม่ประพฤติเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แสดงตนอยู่ในฐานะที่ประชาชนรับได้ และไม่ผิดพระธรรมวินัย

นอกจากนี้พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในเขตชนบท มักมีบทบาทอย่างเป็นทางการร่วมกับทางราชการที่อยู่ในเขตพื้นที่นั้นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมอันเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในเขตชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมในลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร” อันเป็นขั้นตอนหนึ่งขององค์ประกอบของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันสำคัญ นั่นคือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะต่างๆ ที่ทางท้องถิ่น ร่วมกันจัดขึ้นกับหน่วยราชการในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บรรจง แก้ววิเชียร (2544, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการประสานสามัคคี บ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร” วัดพระราม 9 กาญจนภิเษก กรุงเทพมหานคร” พบว่าหลังจากมีโครงการประสานสามัคคี บ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร” ขึ้นทำให้ประชาชนได้ทราบข่าวจากชุมชนผ่านทางองค์กรชุมชน และเห็นว่าโครงการประสานสามัคคีมีประโยชน์และสามารถนำไปใช้หรือขยายผลไปพัฒนาให้กับชุมชนอื่นได้ กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามโครงการประสานสามัคคี บ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร” อยู่ในระดับดีมาก การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับพอใช้ และสอดคล้องกับแนวคิดของ ภิรมย์ จันทวาร และคณะ (2547, บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “พัฒนารูปแบบการพัฒนาชนบท บ้าน วัด โรงเรียน : โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาในรูปแบบ บ-ว-ร นั้น พระสงฆ์มีศักยภาพความเป็นผู้นำแห่งศรัทธาสามารถเข้าได้กับคนทุกระดับ ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในท้องถิ่นกับบทบาทของพระนิสิต สามารถเรียนรู้ได้อย่างเป็นกระบวนการและก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งด้านการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และพุทธศาสนาควบคู่กันไป และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ลำเรียง เนื่องระโทก (2554, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เขตการปกครองอำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ” หลักธรรมที่พระสงฆ์ในเขตการปกครองอำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ใช้ในงานพัฒนาชุมชน คือ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทิวฐธัมมิกัตถะประโยชน์ หลักธรรมอิทธิบาท หลักธรรมพรหมวิหาร และหลักธรรมสัมมาอาชีวะ หลักธรรมทั้งสี่ จึงเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเอง เป็นอยู่อย่างพอเพียง และตัวพระสงฆ์เองในการทำงานพัฒนาชุมชน ได้นำหลักธรรมมาเป็นหลักการในการส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน เช่น ในเรื่องการออม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการการออมน้ำ ออมดิน ออมทรัพย์ การออมสิ่งต่างๆ จะต้องมีความหมั่น ขยัน อดทน เพื่อที่จะรักษาไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์

ได้นานๆ รู้จักใช้จ่ายให้พอเหมาะกับฐานะ ไม่ดิ้นรนให้เกินตนเอง มีความสันโดษ อยู่อย่างพอเพียง รู้จักเหมาะกับพื้นที่ จะทำให้ชีวิตมีความสุข และสอดคล้องกับแนวคิดของ จริยา จัตุพร (2554, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของ พระมหาไพเราะ จิตลีโล (ดร.กฤษณา) ที่พบว่า นอกจากนั้น พระสงฆ์ยังต้องนำพุทธวิธีต่างๆ ของพระพุทธศาสนา มาใช้ในการบริหาร การอำนวยความสะดวก การประชาสัมพันธ์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหา บ้าน วัด โรงเรียน เป็นผู้ให้ด้วยศิลปะในการให้ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การใช้หลักธรรม (สังคหวัตถุ ๔) เพื่อครองใจคน การประสานสามัคคีในหมู่ชน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีกัน พระสงฆ์จะต้องสามารถ ครองตน ครองคน ครองงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พระมหาไพเราะ จิตลีโล,ดร.(กฤษณา) เป็นพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ทั้งบทบาทและหน้าที่การทำงานเพื่อสังคม และการงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ดังนี้ การปกครอง การศาสนศึกษา การสาธารณูปการ การสังคมสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระมหาไพเราะ จิตลีโล,ดร.(กฤษณา) มีบทบาทแต่ละหน้าที่รับผิดชอบในฐานะผู้บริหาร ท่านมีหลักการในการครองตน ครองคน ครองงาน กับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ด้วยการนำหลักธรรมของการมีมนุษยสัมพันธ์ ใช้เทคโนโลยี และพุทธโทยโลยีที่ทันสมัย ทันทต่อเหตุการณ์แสดงให้เห็นถึงความโดดเด่นของท่านใน ด้านความเป็นผู้บริหาร ที่ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ท่านใช้เทคนิคการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนในการปฏิบัติงานในบทบาทและหน้าที่ที่ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง สามารถนำไปเป็นแบบอย่างหรือประยุกต์ใช้ในการทำงานของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ในเชิงบูรณาการ การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรคณะสงฆ์โดยใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ สร้างระบบเครือข่ายทั่วโลก เพื่อดำรงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

ข้อสรุปที่ได้จากการค้นพบ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ผู้ศึกษา ยังได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญๆ จากแหล่งต่างๆ เพิ่มเติมเพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยประเด็นสำคัญที่ค้นพบมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับหัวข้อที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ แก่นแท้ของพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นั้น สามารถนำมาให้นักการเมืองปฏิบัติได้อย่างแท้จริง เพราะพระธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้ชี้ให้เห็นถึงกฎธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ นั่นคือ ความโลภ

โกรธ หลง อันเกิดจากกิเลสในตัวมนุษย์ และหลักอริยสัจ 4 หรือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เป็นแก่นแท้ของคำสอนที่ได้อธิบายถึงความโลภ โกรธ หลง ต่างๆ ล้วนเป็นทุกข์ เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ตลอดจนการดับทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้อธิบายว่านักการเมือง ทุกคนมีทุกข์ มีทุกข์เพราะกลัวว่าจะไม่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน จึงต้องขวนขวายหาเงินหาทองมาซื้อเสียง ต้องหานายทุนมาสนับสนุนตนเอง เมื่อตนเองได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ก็ต้องตอบแทนนายทุน ที่ช่วยสนับสนุนเงินทองให้ตนชนะการเลือกตั้ง ต้องหาทุนคืนให้นายทุน ในลักษณะของการให้โครงการต่างๆ ของรัฐ แล้วนายทุนก็จะแบ่งเปอร์เซ็นต์ให้กับนักการเมือง

กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ ทั้งสองสิ่งทำให้เกิดนักการเมืองเกิดกิเลส คัดหา อยากรู้อยากได้ ในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน ทำให้ศีลธรรมทางใจขาดไป ลืมแม้กระทั่งความมีหิริ-โอตตัปปะหรือความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป ขาดความยับยั้งชั่งใจ ดังนั้นถ้านักการเมือง อยากรู้อยากเป็นนักการเมืองที่ดีตามการเมืองในระบบประชาธิปไตย นักการเมือง จะต้องยึดหลักการแห่งประชาธิปไตย

ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในจังหวัดกระบี่นั้น แม้พระสงฆ์จะมีความรู้ความเข้าใจในทางการเมือง แต่ก็ไม่สามารถที่จะแสดงความรู้ออกมาทางพฤติกรรมภายนอกได้ เพราะเป็นการผิดพระธรรมวินัย แต่สิ่งที่พระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่ทำได้ และได้กลายเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของคนในจังหวัดกระบี่ก็คือ การเป็นผู้นำในการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อม การเข้าร่วมเวทีประชาคมของตำบล หมู่บ้าน เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาตำบล หรือการเข้าร่วมกับหน่วยราชการต่างๆ ออกให้ความรู้เรื่องการเมือง เช่น ร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดกระบี่ในการจัดอบรมนักการเมืองท้องถิ่น ร่วมมือกับเรือนจำจังหวัดกระบี่ ในการอบรมสั่งสอน นักโทษ ร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เพื่อการสร้างคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และการพูดคุยกับชุมชนในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เป็นต้น

ในจังหวัดกระบี่นั้น นอกจากจะมีชาวพุทธที่นับถือศาสนาพุทธแล้ว ยังมีชาวมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดมากพอสมควร และเป็นที่ยอมรับกันว่าศาสนาอิสลามไม่นิยมให้คนมุสลิมออกมานับถือศาสนาพุทธ การที่จะเทศนาจึงต้องมีการระมัดระวังไม่ให้ไปพาดพิงถึงพระศาสดา หรือศาสนาของเขา ขณะเดียวกันสภาพพื้นที่ของจังหวัดกระบี่ เป็นเพียงจังหวัดเล็กๆ ที่มีแต่ความสงบ การเมืองไม่ว่าในระดับใด ไม่มีความรุนแรง บทบาทของพระสงฆ์ในจังหวัดกระบี่ จึงเป็นเพียงการสั่งสอน การอบรม การเทศนา การปลูกฝังค่านิยมทางการเมือง การประนีประนอมให้ทั้งสองศาสนามุ่งอยู่ในสังคมได้อย่างไม่มีข้อขัดแย้งกัน

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงบทบาทของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบันและพระธรรมวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนได้อย่างถูกต้อง

3.1.2 จากผลงานวิจัยครั้งนี้ เกรสสมาคม ควรมีแนวทางในการปรับปรุงกฎระเบียบปฏิบัติในการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการเสริมสร้างการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่เด่นชัดเป็นรูปธรรม ในด้านการสร้างคุณธรรม จริยธรรมของนักการเมืองทุกระดับ

3.1.3 จากผลการวิจัยครั้งนี้ พระสงฆ์ควรปรับวิธีการให้ความรู้เกี่ยวกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตยโดยผ่านกลุ่มตัวแทนนักเรียนในลักษณะของการปลูกฝัง และสร้างจิตสำนึกของการเป็นพลเมือง และ นักการเมืองที่ดี เพื่อเป็นการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองให้กับเยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรศึกษาในประเด็นบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาการเมืองท้องถิ่น เพราะ ท้องถิ่นเป็นองค์การใหม่ที่มาจากการกระจายอำนาจของรัฐบาล ซึ่งการกระจายอำนาจการปกครองเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่ต้องการให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ผ่านระบบการเมืองตามหลักการขั้นพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย แต่มีปัญหว่าในบางท้องถิ่น ประชาชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการเมืองท้องถิ่น ขณะเดียวกัน วิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นก็ยังคงผูกพันอยู่กับวัด หรือพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในสถาบันที่มีศักยภาพและการเป็นกลไกขับเคลื่อนการเมืองไปสู่การเมืองระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง พระสงฆ์ในฐานะศูนย์รวมของคนในชุมชน มีวิธีการหรือบทบาทอย่างไรในการเสริมสร้างการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้เป็นไปตามหลักการของระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่ถูกมองว่าเป็นสมณะเพศที่ละกิเลสไปแล้ว

3.2.2 ด้านวิธีการศึกษา ควรใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก การเข้าร่วมกิจกรรมของท้องถิ่นอย่างใกล้ชิดทุกกิจกรรม และระยะเวลาในการเข้าร่วมคลุกคลีกับกิจกรรมจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ นำมาเปรียบเทียบได้อย่างถูกต้อง